

$$\begin{aligned}
 &= \frac{1}{2} \oint (\varepsilon V \mathbf{E}) \cdot d\mathbf{S} + \frac{1}{2} \int (\mathbf{E} \cdot \mathbf{D}) d\tau = \\
 &= \int \frac{\mathbf{E} \cdot \mathbf{D}}{2} d\tau
 \end{aligned} \tag{3}$$

Podľa tohto výsledku hustota energie v elektrickom poli je

$$u_e = \frac{\mathbf{E} \cdot \mathbf{D}}{2} \tag{4}$$

Pri odvodzovaní vzorca (3) sme objemový integrál $\frac{1}{2} \int \nabla \cdot (V\mathbf{D}) d\tau$ podľa Gaussovej vety vektorového počtu nahradili najprv plošným integrálom $\frac{1}{2} \oint \varepsilon V \mathbf{E} \cdot d\mathbf{S}$, vzťahujúcim sa na povrch gule s nekonečne veľkým polomerom r . Ten sme však potom vynechali na základe tejto úvahy: Na povrchu takejto gule, ktorá obklopuje všetky zdroje poľa, potenciál aj intenzita elektrického poľa sú nekonečne malé veličiny rádu $\frac{1}{r}$, resp. $\frac{1}{r^2}$. Ich súčin je teda nekonečne malá veličina rádu $\frac{1}{r^3}$. Súčin $(VE)(4\pi r^2)$ je preto nekonečne malá veličina rádu $\frac{1}{r}$, čiže sa rovná nule.

1.15. Absolútny elektrometer. Zo všetkých elektrostatických meraní najdôležitejšie je meranie elektrického napätia, t. j. rozdielu potenciálov v dvoch rôznych bodoch poľa, v elektrostatike najčastejšie rozdielu potenciálov dvoch od seba izolovaných vodičov. Používajú sa na to rôzne elektrometre, ktorých konštrukcia je závislá od požadovanej citlivosti, presnosti a od veľkosti meračných napätí. Ich stupnice, keď ide o prístroje pre väčšie napätia, sa graduujú pomocou *Thomsonovho absolútneho elektrometra*.

Medzi doskami doskového kondenzátora, keď medzi nimi je vzduch, je elektrické pole intenzity $E = \frac{\sigma}{\varepsilon} = \frac{Q}{\varepsilon S}$, kde Q je náboj na kladnej doske kondenzátora, S plocha dosák a $\varepsilon \doteq \varepsilon_0$ dielektrická permitivita vzduchu. Jedna z obidvoch dosák nabitého kondenzátora, napríklad doska záporná, prispieva k intenzite poľa jej polovičnou hodnotou $\frac{Q}{2\varepsilon_0 S}$. Pod účinkom len tejto časti celkovej intenzity poľa sa nachádza náboj prítomný na druhej doske, takže na dosku kondenzátora pôsobí sila

$$f = \frac{Q}{2\varepsilon_0 S} Q = \frac{Q^2}{2\varepsilon_0 S} = \frac{\sigma^2 S^2}{2\varepsilon_0 S} = \frac{\varepsilon_0 E^2}{2} S = \frac{\varepsilon_0 u^2}{2d^2} S$$

kde d je vzájomná vzdialenosť dosák a u napätie na nich. S ohľadom na vzorec (1.14.4) je tiež

$$f = \frac{DES}{2} \quad (1)$$

Keď teda zmeriame silu f , môžeme vypočítať napätie u na kondenzátore a tým aj na paralelne pripojenom graduovanom elektrometri, pomocou vzorca

$$u = d \sqrt{\frac{2f}{\epsilon_0 S}} \quad (2)$$

1.16. Millikanova metóda určenia náboja elektrónu. Predstavme si, že mikroskopická kvapôčka nejakej kvapaliny, na ktorej je elektrický náboj $+q$, sa nachádza medzi vodorovnými doskami rovinného kondenzátora. Keď horná doska kondenzátora je nabitá záporne a dolná kladne, na kvapôčku účinkujú dve sily: jej hmotnosť p , sila smerujúca dolu, a elektrická sila opačného smeru qE .

Pri vhodnej veľkosti intenzity elektrického poľa $E = \frac{u}{d}$, kde u je napätie na kondenzátore a d jeho hrúbka, obidve tieto sily sú rovnako veľké. V tomto prípade sa kvapôčka vznáša medzi doskami kondenzátora a je splnená rovnica

$$p = q \frac{u}{d}$$

z ktorej pre náboj q vychodí:

$$q = \frac{pd}{u} \quad (a)$$

V tomto vzorci hmotnosť kvapôčky p vo vzduchu môžeme vyjadriť pomocou mernej hmotnosti s jej látky, mernej hmotnosti vzduchu σ a polomeru kvapôčky r .

$$p = \frac{4}{3} \pi r^3 (s - \sigma) g \quad (b)$$

Polomer r sa určí najlepšie z rýchlosti v voľného klesania kvapôčky za účinku len jej vlastnej hmotnosti (teda pri vyradenom elektrickom poli), ktorá vyplýva zo Stokesovho vzorca $p = 6\pi\eta r v$,

$$v = \frac{p}{6\pi\eta r} = \frac{2}{9} \frac{r^2 (s - \sigma) g}{\eta} \quad (c)$$

kde η je koeficient viskozity vzduchu.

Vzorec (a) spolu so vzorcami (b) a (c) umožňuje zmerať aj veľmi malé elektrické náboje. Keď napríklad polomer mikroskopickej kvapôčky je $r = 10^{-4}$ cm a jej merná hmotnosť $s = 1$ g/cm³ (mernú hmotnosť vzduchu pri